De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* N°. 124.)

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE.** Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE: Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.**
Inzendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 30 September 1900. N°. 1187.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden *f* 1.20, voor het Buitenland per jaar *f* 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureel 10 Cent
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureel te Amsterdam.
Advertentiën: van 1 tot 6 regels *f* 1.20, voor elken regel meer 20 Cent
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van vereen. 12 Ct. p. regel.

Van de gemeene Gratie.

LAATSTE REEKS.

XXXIV.

KERK EN STAAT.

XXII.

> En Jezus, antwoordende, zeide tot hen: »Geeft dan den keizer wat des keizers is, en Gode wat Gods is. En zij verwonderden zich over hem.
> Marcus 12 : 17

Nu houde men scherp in het oog, dat de denkbeelden, door onze vaderen in Art. 36 beleden, in 1559 reeds in den belijdenisvorm zijn gegoten, en bijna letterlijk in dien bepaalden vorm door Guido de Brès zijn overgenomen; alzoo op een tijdstip dat de scheuring tusschen Gereformeerden en Lutherschen nog niet tot stand was gekomen; dat men aan de Wederdoopers nog het bestaansrecht betwistte; en zich nog niet anders inbeeldde, of de Reformatie zou welhaast ook in Frankrijk, Italië, ja zelfs in Spanje en Portugal zoo zegevierend doordringen, dat er ten slotte niet anders dan de ééne kerk der Hervorming in heel Europa overbleef. Het alles opsmeltende religieuse proces dier dagen was nog in volle gisting. De evenaar zwikte nog elk oogenblik met geweldige schokken door, en maakte nog van verre niet den indruk van tot rust te zullen komen. Met de feiten en toestanden, die eerst later uit deze gisting en worsteling stonden geboren te worden, kon toen niemand nog rekenen. En zoo is het volkomen begrijpelijk, dat toentertijd opgestelde Confessies nog geen oog hadden voor de toekomst die te komen stond, zich nog geheel plaatsten op het toenmalig algemeen geldend standpunt, en deswege, in aansluiting aan de middeneeuwen, nog van *de Kerk* bleven spreken, alsof er van twee of meer kerken nooit sprake zou zijn. Geestelijk had men de zielen der gelooviгen van de overheersching der kerkelijke machthebbers losgemaakt, en daartoe op het onderscheid gewezen tusschen het zichtbare kerkelijk instituut, en de onzichtbare binnenzijde der Kerk, als het organische Lichaam van Christus. Doch dat was tot op dien tijd uitsluitend geschied om „de vrijheid van den Christenmensch" te handhaven tegenover de kerkbesturen, het heilig ideaal tegenover de altoos gebrekkige werkelijkheid der uitwendig waarneembare kerken. Maar tot het denkbeeld, dat de Hervorming tot splitsing van de ééne kerk in meerdere kerken zou leiden, en dat welhaast in eenzelfde land meerdere kerken naast en tegenover elkander zouden optreden, was men nog niet doorgedrongen. In het publieke recht is dit denkbeeld eerst met den vrede van Munster in 1648 vastgelegd, en de groote strijd tusschen de Episcopalen, Presbyterianen en Independenten in Engeland, die het denkbeeld van de pluriformiteit der kerken nog breeder heeft uitgewerkt, kwam eerst in de 17de eeuw tot beslissing. Nog heden ten dage houden de Episcopalen staande, dat alleen zij „de kerk" zijn; al wat naast hen opkwam noemen ze secten; en eer nog zijn ze geneigd, om de Roomsche geestelijken, dan de Gereformeerde predikanten der Presbyteriaansche vrije kerken als Opzieners in den geest der Heilige Schrift te erkennen. Het is dan ook opmerkelijk, dat de Synode van Dordrecht in 1619 de artikelen der Confessie over de kerk niet met de buitenlandsche theologen heeft behandeld, en ze niet onderwerp aan herziening. Door hen die nog steeds voor een onveranderd Art. 36 opkomen, is hierop dusver veel te weinig gelet. Het spreekwoord zegt, *qu'il faut juger les écrits d'après leur date*, wat zeggen wil, dat men bij de uitlegging van een schriftstuk allereerst vragen moet naar den tijd waarin het opgesteld werd. Een stelregel, die dus hier toegepast, tot geen andere conclusie *kan* leiden, dan dat onze Confessie, met haar Art. 36, geschreven werd, toen nog niemand aan de mogelijkheid van meer dan ééne zichtbare kerk dacht.

Zóó echter kan thans niemand meer oordeelen, tenzij hij aan alle kerken, buiten de zijne, den naam van Kerk betwist. Dat doen dan ook de Roomschen; dat doen nog de hoog-kerkelijke Episcopalen in Engeland; maar dat doen de pleitbezorgers van een onveranderd Art. 36 ten onzent niet. Zij hebben met ons het oog wijd geopend voor het onloochenbare en tastbare feit, dat er thans meerdere kerken naast elkander zijn opgetreden, en ze weten even goed en zeker als wij, dat dit geen voorbijgaande toestand is, maar dat veeleer de splitsing der kerken zich nog steeds voortzet. Zelfs stellen ze er met ons hun Protestantsche eere in, dat we ieders vrijheid van conscientie en van publieken eeredienst eerbiedigen. Toestanden als nu nog in Ecuador, Peru en Bolivia bestaan, waar Protestanten zelfs geen godsdienstige samenkomst kunnen houden zonder *entrée*kaarten, veroordeelen ze even beslist als wij dit doen. Ook ten onzent wenscht het stelsel der *plakkaten*, dat toch nooit iets heeft uitgewerkt, geen hunner terug. En feitelijk berusten alzoo ook zij in de pluriformiteit der zichtbare kerk als in een *fait accompli*, d. i. als een voldongen feit, waaraan niets te veranderen, en waar wel terdege meê te rekenen valt. In hun eigen handboeken en overzichten sommen ook zij, als het terrein der Christelijke kerk tegenover het Heidendom en Mohamedanisme moet worden afgebakend, ook welterdege de Grieksche, de Nestoriaansche, de Coptische, de Roomsche, de Luthersche, de Episcopale en andere kerken mede. Vaststaat althans dat het nooit nog één hunner in den zin is gekomen, op de vraag, waar de Christelijke kerk zich vertoont, kortweg te antwoorden: „In de Gereformeerde kerken alleen." Iets wat ze te minder kunnen, nu het feit openbaar is, dat de in engeren zin dusgenaamde Gereformeerde en Prebyteriaansche kerken, hier, in Engeland en in Amerika, inwendig zoo bitter verdeeld en aan haar Confessie ontzonken zijn, dat, kleinere groepen uitgezonderd, modernen en Christus-loochenaars van allerlei aard en graad, met hen in hunne kerken saâmleven. Geestelijk gevoelen b. v. de voorstanders van Art. 36 ten onzent veel sterker verwantschap met Lutherschen of Doopsgezinden, die orthodox zijn in het Christologisch dogma, dan met de modernen onder hun eigen collega's.

Uit het bovenstaande volgt, dat zij den plicht der Overheid tegenover de zichtbare kerk zóó moeten omschrijven, als onze feitelijk bestaande toestand dit eischt. Ook hierop is dusver veel te weinig gelet. Op zichzelf is het volkomen juist, dat men in zijn Confessie zich op het ideale standpunt kan plaatsen, ook al weet men dat de werkelijkheid hier verre beneden blijft. Maar dit gaat niet aan, als men aan de Overheid een verplichting voorhoudt. Reeds op zichzelf is zulk een voorschrift in eene Confessie niet te zeer op zijn plaats. Eene Confessie is een rekenschap geven van eigen optreden *aan* de Overheid. Over de Tien Geboden wordt dan ook niet in de Confessie, maar in den Catechismus gehandeld. Historisch blijkt evenzeer, dat Art. 36 oorspronkelijk heel iets anders bedoelde dan aan de Overheid plichten voor te schrijven; het strekte, gelijk het slot van het artikel klaarlijk aantoont, ten einde, juist omgekeerd, de plichten der gelooviгen *jegens* de Overheid af te bakenen, en elk vermoeden te weerspreken, alsof de gelooviгen dier dagen heulden met het anarchisme der wederdoopers. Eerst in verband hiermede werd het een *retorsie*-artikel. Men diende zijn Confessie in bij eene Overheid, die de Gereformeerden vervolgde, en daartegenover stelden nu de stellers van de Belijdenis de verklaring, dat de Overheid, juist omgekeerd, hun, als de ware kerk, de hand boven het hoofd moest houden, en hun tegenstanders, die hun het daglicht niet gunden, moest weerstaan. Daarentegen is in onze vele koloniën nooit op uitroeiing van 't Heidendom en het Mohammedanisme, van Overheidswege, aangedrongen. Wat men in Art. 36 neêrschreef, doelde alleen op den toestand van omstreeks 1560/70 en bepaaldelijk hier te lande.

Dit concreet karakter van zulk een artikel volgt dan ook uit den aard der zaak. Wie aan een Overheid die door wet en strafrecht moet handelen, een verplichting oplegt, kan dit niet in het afgetrokkene doen, maar moet dit doen in verband met den feitelijk bestaanden toestand. De Hervorming, optredende in het besef, dat de pauselijke kerk een *valsche* kerk was, en dat zij de *ware* kerk herstelde, legde dan ook op de Overheid de verplichting om met haar magistraal gezag tot dit herstel van de ware kerk mede te werken. De Overheid, zoo oordeelde men, was geroepen en gehouden, om aan de pauselijke kerk het karakter van kerk te ontnemen, haar misbruiken af te schaffen, haar kerkgebouwen te zuiveren, en allerwegen de zuivere Christelijke religie te helpen invoeren. We herinneren slechts aan het optreden van Datheen en Hembyze te Gent, om het duidelijk te maken, hoe dit bedoeld was. De dragonders, die destijds naar de Drentsche dorpen werden uitgezonden, om de kerken te hervormen, en van de pastoors, die wilden, dominees te maken, voerden metterdaad niet anders dan dit program uit. Of men aan de Overheid al zegt: „Als alles was zooals het wezen moest, zoudt ge in zoo idealen toestand zus en zóó moeten handelen", geeft niets. Zal de Overheid zich van een op haar rustende verplichting kwijten, dan moet dit slaan op den bestaanden toestand, en haar in zulk een vorm worden voorgehouden, dat ze haar roeping vervullen kan. Men kan nu niet tot de Overheid zeggen: „Als we nog in de 16e eeuw waren, zou uw plicht dit en dat zijn". Wie tot de thans regeerende Overheid zich richt, en haar aanzegt, hoe ze zich tegenover de zichtbare kerk te gedragen heeft, moet daarbij uitgaan van den thans geworden toestand, en aanwijzen hoe de Overheid zich tegenover dien bestaanden toestand van haar hooge roeping te kwijten heeft. De lastbrief, dien ge haar uitreikt, al hoort hij meer in den Catechismus dan in de Confessie thuis, moet in elk geval *concreet* zijn. Het moet zijn, wat de vaderen noemden: *Hic et nunc*, d. w. z. passend op den toestand gelijk die zich *hier* en *nu* voordoet.

En nu stellen we aan hen die Art. 36 onveranderd willen handhaven — en ze missen elk recht van verder meêspreken, zoolang ze hierop niet pertinent en concludent geantwoord hebben — deze, heel het geschil beheerschende, vraag: Hoe moet de Overheid, als ze op haar erf meer dan ééne zichtbare kerk vindt, uitmaken welke onder die velen *de eenig ware* zij? Zij moet dit, op haar standpunt, weten. Zal ze de *ware* kerk beschermen en voorthelpen, en daarentegen „alle afgoderij en valschen godsdienst" uitroeien, dan moet ze beginnen zelfs met uit te maken, wat dan nu de *ware* kerkvorm is en wat die andere groepen zijn, die zich wel kerk *noemen*, maar zonder het te *wezen*. Wat willen onze bestrijders nu, dat de Overheid dit zelve zal beoordeelen en uitmaken? Oftewel weten ze een macht aan te wijzen die dit voor haar beslist, en naar wier beslissing zij zich gedraagt? En laat men hierop nu niet met holle phrasen of in afgetrokken begrippen, maar *hic et nunc* antwoorden, zóó dat de vraag aldus komt te staan: Hoe komt, op uw standpunt, de Regeering van Hare Majesteit onze gecerbiedigde Koningin tot de zekerheid, welke onder de vele kerken, die hier te lande bestaan, de ware is? Want let er wel op, wie zich op het standpunt van onze bestrijders plaatst, moet onverwijld op Grondwetsherziening ten deze aandringen. Thans zegt de Grondwet bescherming aan *alle* kerken zonder onderscheid toe, en waarborgt Staatsinkomsten aan kerken, waarvan onze vaderen oordeelden, dat ze veeleer gesloten moesten worden, en daaronder o. a. ééne kerk, waarvan deze broederen belijden, dat ze zich nog dag aan dag, en in tal van plaatsen, schuldig maakt aan „vervloekte afgoderij." Dit nu is met handhaving van Art. 36 in onveranderden vorm natuurlijk onbestaanbaar. Staatsinkomsten waarborgen aan een priester, die uws inziens in publieken dienst „vervloekte afgoderij" pleegt, mag en kan op geen standpunt, en het is een bittere ironie van den partijstrijd, dat nochtans juist deze broederen met hand en tand *voor* het behoud van het desbetreffend Grondwetsartikel opkomen. Iets waarop ze, als mannen van eer en mannen van beginsel, natuurlijk niet *kunnen* antwoorden: „Dat doen we, omdat anders ons eigen tractement gevaar loopt;" zoodat ze zich ten slotte wel moeten terug trekken in bot zwijgen. Doch stel nu, dat het onveranderde artikel 36 weer opleeft en weer werken gaat, dan volgt hieruit rechtstreeks dat, op hun standpunt, onze Grondwetsparagraaf over den godsdienst onverwijlde en principieele herziening eischt, en moet omgewerkt worden in zulk een zin, dat aan de *ware* kerk, d. i. de Gereformeerde, en aan haar alleen, bescherming met de noodige privilegiën worde toegekend, en dat bepaald worde, op welke wijze „alle afgoderij en valsche godsdienst", hier en in de koloniën, zal worden uitgeroeid.

De Koningin zou dus een Ministerie moeten samenstellen, dat bereid was en zich in staat achtte, om voorstellen tot Grondwetsherziening in dien zin te ontwerpen. In breede Memorie van Toelichting zou dit Kabinet deze voorstellen moeten toelichten, en de gronden aangeven, waarop zoodanige voorstellen rustten. Bij Kamerontbinding zouden de kiesvereenigingen candidaten voor of tegen moeten stellen. En de stembus zou tot resultaat moeten hebben, dat ten slotte met twee derden stemmen meerderheid deze voorstellen tot wet konden verheven worden. Nu spreken we nog niet over de volstrekte onmogelijkheid, om tot zulk een uitkomst te geraken. Natuurlijk zou zich op staanden voet een combinatie vormen van alle Roomschen, alle Lutherschen, alle Doopsgezinden, alle Joden en alle modernen, om zulk een opzet te stuiten, zoodat we niet gelooven dat er in de Tweede Kamer tien en in de Eerste Kamer vijf leden voor zouden te winnen zijn. De *risée* van Europa en Amerika, en de belaching van al wat de vrijheid lief heeft, zou zulk een Kabinet zich geen oogenblik kunnen staande houden, en ook in ons zou het zijne besliste tegenstanders vinden. Maar dat nu ter zijde latende, bepalen we ons voorshands tot de te doene voorstellen. In die voorstellen zou moeten zijn aangegeven, welke kerk de ware is, waaraan de Regeering haar bescherming en privilegiën toezei. Onze vaderen *hebben* dat dan ook gedaan, en beslist, dat de Staat der Nederlanden alleen de Gereformeerde kerken als kerk erkende. Wat daarbuiten stond of bestond, kon in die dagen van Overheidswege niet op den naam van kerk aanspraak maken. De Overheid kende Roomschgezinden, Luthersgezinden, Doopsgezinden en Joden, maar geen Roomsche, Luthersche kerk enz. Zoo zou het formeel dus ook nu weer moeten worden. Wie dat betwist, speelt met woorden. Zoo en niet anders is de strekking van onze Confessie, zoo men ze onveranderd staan laat. En zoo herhalen we dus de vraag: Hoe zal de Kroon, langs constitutioneelen weg, tot beantwoording komen van de vraag, welke onder de bestaande kerken de ware is? En natuurlijk kan ze hierbij niet volstaan met een summiere en willekeurige beantwoording dier vraag. Haar antwoord moet *gemotiveerd* zijn. Laat nu onze bestrijders eens klokheid betoonen, en eens in druk doen uitgaan zulk een Concept-voorstel van Grondwetsherziening, met zulk een Concept-Memorie van Toelichting. Dan zullen ze toonen, den moed van hun overtuiging te bezitten, en aan te dringen op iets dat *kan*.

Maar hoe zullen ze dat aanleggen? Zeker, indien de Nederlandsch Hervormde kerk nog muurvast in haar Belijdenis stond; indien ze nog als van ouds de confessioneele tucht handhaafde; en indien het nog aanging te zeggen, dat de leden en ambtsdragers dezer kerk belijders der aloude Gereformeerde Religie waren; dán liet zich nog het historisch betoog denken, dat men zei: De Staat der Nederlanden wortelt in de Unie van Utrecht. De periode van 1793—1848 is slechts een abnormaal tusschenbedrijf geweest. Niets dus natuurlijker, dan dat de Overheid thans haar oorspronkelijk karakter herneme, en weer als Overheid professie ga doen van de Gereformeerde religie. Er zou dan nooit een afscheiding in 1834, nooit een doleantie in 1886 zijn geweest. Geen vrije kerk zou er zijn opgekomen. En de Ned. Herv. kerk zou als de kerkelijke belichaming van de Gereformeerde religie kunnen erkend worden. — We zeggen niet, dat we dit beamen zouden. Op ons standpunt kan dit niet. Maar ons op het standpunt van onze bestrijders plaatsend, geven we toe, dat zulk een historisch betoog in dit geval te voeren ware.

In *het Geusje* wordt zoodanig betoog dan ook feitelijk nog verdedigd. Maar onze bestrijders gevoelen zelve wel, dat ze hier niet mede uitkomen. Wat onze vaderen aan de Overheid oplegden, was niet de verdediging van de nominale kerk, maar van de *Gereformeerde Religie*. Zóó staat het in alle officieele actestukken, en zoo is het ook door de Commissarissen-politiek op de Synode van Dordrecht verstaan en uitgesproken. De Overheid deed professie, niet van tot deze of die kerk te behooren, onverschillig wat ze beleed, maar ze deed professie van de *Gereformeerde Religie*, conform de Formulieren van Eenigheid. Historisch zou dus alleen dan het betoog ten bate van de Ned. Herv. Kerk te voeren zijn, zoo kon aangetoond, dat deze alsnog de belichaming der Gereformeerde Religie was. Nu is het echter notoir, hoe de voorstanders van de onveranderde handhaving van Art. 36 in deze kerk slechts een zeer kleine minderheid vormen, en steen en been klagen, dat de geheele organisatie dezer kerk uit het eenig rechte spoor ging, om een leervrijheid toe te laten, die Arminianen, Libertinisten en Socinianen van allerlei aard en gading zelfs in het ambt duldt. Ze geven dus zelf toe, dat deze kerk geen waarborg oplevert voor een uitsluitend Gereformeerde professie, en hiermede vervalt natuurlijk elk beroep op de historische positie van het verleden.

Onze Regeering zou alzoo geheel *zelfstandig* te beoordeelen hebben, aan welke kerk ze het karakter van ware kerk zou hebben toe te kennen. En zoo herhalen we de vraag: Bezit ze nu de gegevens om dat te beslissen in zichzelve, oftewel is er een macht boven haar, die dat voor haar zóó beslist, dat zij gerechtigd zou zijn, deze beslissing te volgen? De Roomschen zijn hierop met hun antwoord gereed. Volgens hen heeft niet de Overheid dit uit te maken, maar het apostolisch gezag van Rome. Daarom staat dat gezag centraal buiten alle nationale gebondenheid, en geeft voor de Overheid in alle natiën de beslissing. Maar natuurlijk, deze uitweg staat voor onze bestrijders niet open. Dit gezag erkennen ze niet, en ze denken er niet aan, een ander centraal gezag voor alle kerken der wereld op te richten. En ook kunnen ze niet zeggen: „Dat maakt de kerk uit", want natuurlijk, laat men het aan de kerken over, dan beweert elke kerk zelve de ware kerk te zijn, en is de Overheid even ver. Als eenig denkbare macht zou dan nog de Universiteit kunnen te hulp worden geroepen, maar vooreerst zou geen enkele kerk, die zich zelve eert, ooit het gezag der wetenschap als rechter erkennen, en ten andere kennen we de gezindheid onzer bestrijders te goed, om niet te weten, dat de uitspraak van geen der theologische faculteiten hier te lande door hen zou aanvaard worden.

Hoe men het wende of keere, er bleef alzoo niets anders over, dan dat de Overheid zelve de beslissing in handen nam, en zelve de zaak uitmaakte. Doch hoe zal dit, als het op een *gemotiveerde* beslissing aankomt, toegaan? Weet, wie ons tegenspreekt, uit heel deze eeuw één Kabinet te noemen, aan welks leden hij ten deze recht van beslissing zou hebben toegekend? Stellig niet één. Want al wees men op het Kabinet van 1889, ook dit zou door zijn Roomsche leden op zoo critiek punt hopeloos verdeeld hebben gestaan. En de mogelijkheid, dat later ooit zulk een Kabinet zou kunnen optreden, zal door niemand worden beweerd. De ontwikkeling op elk terrein werkt veeleer in de richting van meerdere splitsing en stellig niet in de richting van een aaneengesloten eenheid wat betreft religieuse inzichten. Het eenige betoog, dat de Regeering zou kunnen voeren, ware de aanwijzing, dat deze of die kerk haar als Overheid den besten waarborg bood voor orde, rust en veiligheid. Doch afgezien van het feit, dat ten deze de kerken weinig uiteenloopen, zou er dan niet uit volgen dat de kerk verlaagd werd tot een *instrumentum regni* en aan het bewaren van orde en rust ondergeschikt werd gemaakt? Een oordeel, dat als het doorging, het hardst op de kerken der Hervorming zou zijn neergekomen, die alle destijds bestaande rust in alle Staten verstoord hebben, en in Nero's dagen zelfs alle Christelijke kerken zou getroffen hebben, ja, in Jerusalem op Jezus zelf zou zijn neergekomen, van wie de conservatieven van Judea riepen, dat hij het volk beroerde. Er zou dus niets anders overblijven, dan dat de Overheid zelve, op godsdienstige gronden, de kenteekenen der ware kerk ging vaststellen, en aan deze kenteekenen de bestaande kerken toetste. Bezit nu daartoe de Overheid, bezit daartoe onze Regeering de bevoegdheid en de geestelijke bekwaamheid? En ook, als ge dit recht en deze bevoegdheid aan de Regeering toestaat, wat blijft er dan over van de *Libertas Ecclesiae*, d. i. van de vrijheid der kerken, om zelve te oordeelen over het recht van eigen bestaan?

„Die het Lam volgen."

> Deze zijn het, die met vrouwen niet bevlekt zijn, want zij zijn maagden; deze zijn het, die het Lam volgen, waar het ook henengaat; deze zijn gekocht uit de menschen, tot eerstelingen Gode en het Lam.
> Openb. 14:4.

Gewaagde de Heilige apostel Paulus van een hoog, heilig geluk, dat elk die in Jezus ontsliep, vindt in het „altijd met den Heere wezen", in de gezichten van Pathmos wordt op die nauwe gemeenschap met den Middelaar nog sterker nadruk gelegd. Immers van de rijkst verheerlijkten wordt daar gezegd: „deze zijn het *die het Lam volgen*, waar het ook henengaat." 1)

Dat hiermeê onderscheid tusschen gezaligden en gezaligden wordt gemaakt, valt niet tegen te spreken. De 144.000 van wie hier sprake is, zijn „eerstelingen", die een rijker loon en daarom een buitengemeene heerlijkheid ontvangen. Zij zijn het die het lied voor het Lam met een volheid, zuiverheid en diepte zingen, zooals niemand buiten hen dit kan. Of staat er niet van deze 12 × 12.000, dat ze met een stem als een stemme veler wateren, en toch met een stem als van citherspelers, een nieuw gezang voor den Troon zongen, en wordt er ook niet bijgevoegd: „Niemand kan dat gezang leeren dan de 144.000, die van de aarde gekocht zijn?" Heeten ze niet „gekochten uit de menschen tot eerstelingen Gode en het Lam?" Wordt van hen niet verklaard, dat ze zich noch met vrouwen noch met leugen bevlekt hebben? En is, behalve in hun geheel eenigen zang, hun rijker heerlijkheid niet in dien wonderschoonen

1) Men heeft dit wel zóó pogen te duiden, dat het zou willen zeggen: personen die in hun aardsche leven in het voetspoor van Jezus hadden gewandeld. Maar dat kan niet. Er staat in het oorspronkelijke een tegenwoordige tijd. Niet dat ze Jezus volg*den*, maar: zij volg*en* het Lam.

trek geteekend: „Deze zijn het die het Lam volgen, waar het ook henengaat."

Sommiger pogen, om in de heerlijkheid alle onderscheid weg te doen vallen, en het voor te stellen, alsof alle ontslapenen een volmaakt *gelijke* heerlijkheid zouden genieten, houdt dan ook voor de Heilige Schrift geen stand.

Of sprak niet Jezus zelf het als grondgedacht uit, dat *zijn Vader in het openbaar zou vergelden*, wat in de stille verborgenheid des levens vroom gedacht en vroom gedaan was? Gewaagde Jezus niet keer op keer van een *„Loon*, dat groot zal zijn in de hemelen"? En betuigt Paulus ons niet, dat de rechtvaardige Rechter in dien doorluchten dag een iegelijk vergelden zal, naar dat hij in het lichaam gedaan heeft? Wie veel om Jezus wil verlaten heeft, zal hij niet te meer ontvangen in het eeuwige leven?

De zaligheid is aller, maar in graad van heerlijkheid gaat, wie krachtiger geloof betoonde, hem, die achterbleef, te boven. En juist als één der teekenen van dien hoogsten graad wordt hier dat „volgen van het Lam, waar het ook henengaat", uitgesproken.

Alle gezaligden zullen altijd met den Heere wezen, maar toch zal er, gelijk onder de discipelen, een breeder en een enger kring van gemeenschap wezen.

Het dichtst bij Jezus in de heerlijkheid, wie net nauwste hier op aarde in de gemeenschap met zijn Heiland heeft geloofd, geliefd, geleefd.

Uw verhouding tot Jezus op aarde, is dus maatstaf voor uw betrekking met Jezus daarboven; en het is alleen in die gemeenschap met Jezus, dat wie ontsliepen, ook elkanderen terug kunnen vinden.

Wel dus weêrzien en terugvinden, maar in geheel andere verhouding.

Reeds op aarde kennen we dien overgang. Wie saâm schoolmakkers waren, kunnen later elkaar terugvinden als ingelijfden bij het leger, of als zeelieden op eenzelfde schip, of als de leden van eenzelfde bestuur. En, zeker, ook dan werkt de oude kameraadschap na, maar op heel anderen voet en in geheel andere verhouding. Nu beheerscht door den nieuwen toestand, waartoe ze zijn ingegaan, en door de geheel andere verhouding, waarin ze tot elkander staan.

Zelfs bij het verhuizen van dorp naar dorp ontwaren we dat. Ge kunt drie jaren lang op een dorp geregeld en gezellig hebben omgegaan met wie in dat dorp uw standgenooten waren. Maar verhuis nu, word verplaatst, en nogmaals verplaatst, en laat het geval willen, dat ge twintig jaar later een dier vroegere bekenden in de nieuwe plaats uwer woning terugvindt, natuurlijk, dan kent ge elkaar nog wel, maar toch wordt uw verhouding nieuw en anders.

Gij zijt in dien tusschentijd rijper geworden; ook *hij* heeft zich ontwikkeld, maar hij anders dan gij; en de betrekking waarin gij tot elkander komt, zal daarvan de sporen dragen.

En zoo is het ook met het weerzien.

Wat ge op aarde saam in Jezus geleefd hebt, blijft; al het andere valt weg; en slechts voor zoover kan het terugvinden tot nieuwe gemeenschap leiden, als ge saam in Jezus rijk zijt.

Zoo treedt voor den *aardschen* band een *hemelsche* band in de plaats, en die band kan niet anders dan in Jezus zijn. Twee die elkaar weerzien zijn beide leden van het Lichaam van Christus, en de plaats die ze in dat Lichaam van Christus innemen, bepaalt de verhouding waarin ze alsnu tot elkander zullen staan.

Hier op aarde werken nog allerlei andere factoren op uw nauwere verbinding met menschen. Familiebanden, woonplaats, werkkring, stoffelijk belang, gelijkheid van zin en karakter, en zooveel meer, en volstrekt niet *alleen* uw band aan Jezus. Dikwijls zelfs komt die band aan Jezus bij den familieband maar zeer los bij, of ontbreekt geheel. Er kunnen er zelfs twee zijn, die beide in Jezus ontslapen, en die toch op aarde nooit gemeenschap met elkander *in Jezus* gehad hebben, ook al kwamen ze door werkkring en anderszins veel met elkander in aanraking.

Nu wordt niet beweerd, dat de band dien we in den hemel aan Jezus zullen hebben, geheel buiten de natuurlijke verwantschap van ziel en ziel, van karakter en karakter omgaat. Dat verschil en die overeenstemming in karakter, zin en inborst vloeit voort uit Gods bestel in de schepping, en heeft daarom blijvende waarde. Zeker werkt het ook in den hemel door. Maar toch, ook *die* aaneensluiting kan in het rijk der heerlijkheid alleen *in Jezus* bestaan, terwijl ze hier op aarde zoo dikwijls in allerlei andere dingen dan geloofsgemeenschap uitkwam.

Zoo kan het ook zijn, dat deze natuurlijke verwantschap twee personen tot een huwelijk bracht; en het is evenzoo denkbaar, dat tusschen ouders en kinderen uit den band des bloeds een geestelijke band opkwam. En is het nu, dat deze op geestessympathie berustende huwelijksband, of band tusschen ouders en kinderen, waarlijk *in Jezus* gevlochten was, dan natuurlijk werkt die band ook in de eeuwigheid na. Edoch, dan nooit om het huwelijk, of om de generatie, maar *in Jezus* en alleen onder den invloed dier persoonlijke verwantschap, die krachtens scheppingsordinantie hier bestond.

Waartegen gewaakt moet, is dus niet het heimwee naar het weerzien, maar de zucht naar het elkander terug erlangen *om* de aardsche betrekking en *in* de aardsche betrekking.

Elk verlangen om elkander anders dan *in Jezus* terug te vinden, druischt in tegen den eisch des geloofs.

Let ook hier op, dat uw levenskring in het rijk der heerlijkheid zoo veel, veel grooter zal zijn, dan hier beneden.

Hier hebt ge saamgeleefd met de heiligen *van één generatie*, in het rijk der heerlijkheid wordt ge verplaatst in de *„algemeene* vergadering der volmaakt rechtvaardigen; of wilt ge, in den breeden kring van de geslachten aller eeuwen, die vóór u geweest zijn, en die na u zullen komen.

Hier hebt ge geleefd met de heiligen van één enkel dorp, een enkele stad, een enkel land; in het rijk der heerlijkheid zal het een samenleven zijn met de gekochten door het bloed des Lams uit alle natiën, en volkeren, en tongen.

Hier hebt ge, naar de beperktheid van deze bedeeling, wel in één stad saamgewoond met duizenden van de gekochten des Heeren; maar intiemer levensgemeenschap hadt ge alleen met zeer enkelen, een kring van twaalf, twintig, stellig de honderd niet te boven gaande: Doch in het rijk der heerlijkheid zal de gemeenschap een volmaakte zijn, en zich gelijktijdig tot een schare die niemand tellen kan, uitstrekken.

Is het nu zoo ondenkbaar, dat er onder die heiligen aller eeuwen en aller natiën personen gevonden worden, die u geestelijk veel nader staan, die u innerlijk veel nauwer verwant zijn, dan die enkelen, aan wie ge u hier op aarde kondt aansluiten? En ligt het dan niet voor de hand, dat het wederzien van die enkelen, bij die veel rijker keuze op den achtergrond treedt?

Het Lam te volgen waar het ook henengaat, blijft het hoogste, en daarom moet elke betrekking tot uw medegezaligden aan uw betrekking tot het Lam Gods ondergeschikt blijven.

Sterven van Gods kind heet daarom in de Schrift: *In Jezus ontslapen.*

En dit nu zegt meer, dan door Jezus des eeuwigen levens verzekerd te zijn. *In Jezus* ontslapen, is op het oogenblik van zijn sterven *in Jezus* gevonden worden. Het is sterven als een lid van het Lichaam van Christus. Het is den dood ingaan als een, die in Hem *ingelijfd* is; als een die buiten Jezus niet kan gedacht worden; als een die voor eeuwig van Jezus onafscheidelijk is.

Natuurlijk bestaat er dus gemeenschap tusschen *allen*, die nu of ooit *in Jezus ontslapen* zijn, want het is en blijft eeuwiglijk één Lichaam onder één Hoofd.

Maar ook in dat Lichaam wordt de verhouding van de leden onderling niet bepaald door de verhouding waarin ze op aarde tot elkander stonden, maar in hoofdzaak door de plaats die ze in dat Lichaam van Jezus innemen.

Dit nu *kan* met uw aardsche verhouding samenvallen, maar het *kan* er ook ganschelijk van verschillen.

En daarom is het, dat de Schrift ons niet op het weerzien *van elkander*, maar altijd op het zien *van Jezus* wijst, want daaraan moet steeds alle weerzien ondergeschikt blijven.

Amsterdam, 28 September 1900.

»De Haagsche Synode om."

Het feit, dat voor het eerst, na lange worsteling, een Belijder van den Christus naar de Schriften, als voorzitter in de Haagsche Synode voorzat, mag niet onopgemerkt voorbijgaan.

Van 1867 tot 1900, alzoo drie en dertig volle jaren, hield de worsteling, die dat doel beoogde, aan; en al staan we geheel buiten de Ned. Herv. kerk, toch boezemt dit Genootschap, waartoe een zoo aanzienlijk deel van onze bevolking behoort, en waarin zoovele broeders en zusters zijn, die om hun belijdenis van de mysteriën des geloofs ons na aan het hart liggen, ons genoegzame belangstelling in, om ons over den keer die plaats greep, zij het ook niet zonder vreeze, te verheugen.

De stelregel dat groei van eigen kerk ons een oorzaak van vreugde moet doen vinden in het *slecht* blijven, of slechter worden, van andere kerken, dunkt ons in strijd met den Christelijken eisch en zal nooit onze instemming vinden.

Hoewel we persoonlijk en in het burgerlijk leven den heer Perk onze achting kunnen toedragen, hinderde het toch, dat hij als kerkelijk hoogwaardigheidsbekleeder optrad. Een man van zijn beginselen, d. i. van beginselen waarmeê liefde voor de kerk als zoodanig onbestaanbaar is, had nimmer zich dit voorzitterschap moeten laten aanleunen.

Stellig is het daarom winste, dat de heer Perk thans door een man van positiever belijdenis vervangen werd.

Een al te stuitende combinatie valt hiermeê weg.

Toch, gelijk gezegd, verheugen we ons met beven en vreeze, want deze overwinning is niet behaald door eigen krachtsontwikkeling, en is voor de toekomst zwanger van zeer ernstige gevaren.

Een wezenlijke overwinning zou er alleen dan in gelegen hebben, zoo metterdaad deze kerk in haar massale openbaring als volkskerk terug gekomen ware van haar ontzettende afdwaling en het Evangelie bij de groote meerderheid weer ingang vond.

Doch zoo staat de zaak niet. Het ongeloof is onder de leden dezer kerk nog even ver strekkende, en de overwinning is alleen daardoor behaald, dat de moderne theologen buiten staat bleken, om op den duur kerk te houden.

De moderne theologie is als een *fata morgana* verneveld, maar het ongeloof dat zij zocht te heiligen in kerkelijken vorm, woedt nog even fel, ja nog beslister voort.

Wel de onmacht van de moderne theologie, maar niet de macht van het Evangelie is, door den loop der gebeurtenissen, in klaarder licht getreden.

En dit juist doet de zaak voor de toekomst zoo hachlijk staan.

Niet, alsof reeds de Synode in dit jaar aanmerkelijke verandering had kunnen te weeg brengen. Die dat vergde, maakte zich aan onbillijkheid schuldig. Voor een geheel nieuwen koers is men niet aanstonds met zijn plannen gereed; veel min terstond aan de uitvoering van die plannen toe.

Het zegt dus niets, of men al constateert, dat de Synode van dit jaar op die van vroegere jaren geleek, als twee droppelen water op elkander.

Dit jaar kon het nog niet tot eenige doortastende verandering komen.

Maar, natuurlijk, daarbij kan het niet blijven.

De „orthodoxie" laadt met de overneming van het bewind een ernstige verantwoordelijkheid op zich.

Ze wischt óf haar eigen beteekenis uit, óf ze moet in de eerstkomende jaren een gedragslijn weten te kiezen en te volgen, die toont, dat er een andere wind waait.

En hierin nu schuilt de moeilijkheid.

„Orthodox" is in dit kerkgenootschap een vaag, nietszeggend begrip. Onder dat vage begrip begrijpt men lieden van allerlei richting en streven. Kohlbruggianen, Calvinisten, Confessioneelen, Supranaturalisten, oud-Ethischen, jonge Ethischen en Ritschlianen, die wel in hun bestrijding van het Modernisme één zijn, maar geheel uiteenloopen in Schriftbeschouwing, Kerkelijk stelsel en Confessie.

Dit hindert nu minder bij Classicale en Provinciale benoemingen, omdat, naar classis en Provincie zijn, die benoemingen in zeer verschillenden geest kunnen uitvallen. Maar in de Synode zelve zal dit zeer groote ongelegenheid baren.

Dan toch zal men tot besluiten moeten komen, tot besluiten die met meerderheid van stemmen genomen worden, en waarbij de moderne en Groninger leden dus nog hun stem in het kapittel behouden.

Gevolg hiervan zal zijn, dat alle voorstellen, waarover men het vooralsnog oneens is, en waartegen een deel der „orthodoxen" stemt, ten doode zijn opgeschreven.

Zoolang het nu bij zeer algemeene voorstellen blijft, zal dit geen overwegend bezwaar opleveren, en zal de zucht om tegenover de modernen als één man te staan, licht de eenheid bevorderen.

Maar anders wordt het, als men in positieven zin wil gaan handelen, en de kerk weer wil gaan bouwen.

Daarvoor toch is eenheid van leidende gedachte noodig, en eenheid van uitgangspunt en eenheid van het doel, dat men beoogt, onmisbaar; en juist die drie ontbreken ten eenenmale.

Vooral de Gereformeerden zelven konden hierdoor in zeer lastig parket komen.

Zij staan voor de Schrift, zij komen op voor het Koningschap van Christus, zij houden vast aan de drie Formulieren van Eenigheid, zij komen in verzet tegen de geheele organisatie, zij kunnen met niets minder vrede hebben, dan met herstel van de kerk in haar oorspronkelijke zuiverheid.

Maar hiervoor staan ze alleen.

Hiervoor zullen ze in de Synode hoogstens over zeer enkele stemmen beschikken.

Hiervoor zullen ze niets kunnen uitrichten.

Veeleer staat het te verwachten, dat de middenrichtingen ijveren zullen voor wat de Gereformeerden met alle krachten moeten weerstaan, zoo ze hun positie willen behouden.

We zien daarom met groote belangstelling de dingen, die komen zullen, tegemoet.

Of de keer die tot stand kwam, zal niets beteekenen, *óf wel*, zoo ze tot een kerkreformeerende actie leidt, staat te vreezen, dat wat nu één heet, spoedig in zijn gedeeldheid zal uitkomen.

Practicisme.

III.

Nog op andere wijze sprak in het opkomend *Practicisme* de tijdgeest van het laatst der vorige eeuw.

Twee idéeën vooral oefenden toen invloed, ten eerste de liefde voor *den natuurmensch*, en ten anderen de groote verwachting die men van *de school* koesterde; en wie voelt nu niet terstond, hoe de toen opgekomen *Zendingsijver* met die liefde voor den *natuurmensch*, en het groote werk der *Zondagsschool* met de algemeene *schoolmanie* verband hield? Waar dan als derde bijkwam, dat de hooge ingenomenheid met het *vereenigingsleven* oorzaak werd, dat én Zending én Zondagsschool zich, *buiten* de kerken om, in particuliere vereeniging, ontwikkelden.

Het één greep in het ander. De inzinking der kerken maakte, dat van haar geen actie uitging, en de heerschende denkbeelden, die destijds ingang vonden, dreven als vanzelf tot buiten-kerkelijke actie.

De Zending, het valt, helaas, niet tegen te spreken, was door de kerken al spoedig op schromelijke wijze veronachtzaamd. Ook waar nog tot op zekere hoogte de roeping gevoeld werd, om in onze koloniën op uitbreiding der kerk onder de inlanders aan te sturen, ontbrak toch ten eenenmale het besef, dat de kerk van Christus uiteraard veroverend is, en terrein verliest, zoo ze haar erf niet steeds uitbreidt.

De dusgenaamde Kerstening van Europa had allengs ingang geschonken aan een gevoel, alsof men er was. Zoolang in het Oosten en Noorden van Europa het Heidendom nog stand hield, had men niet afgelaten van de apostolische taak. Maar toen, met eenige toegeeflijkheid, te constateeren viel, dat Europa nu geheel voor het Kruis was gewonnen, sloop over de Christenheid een gevoel van voldaanheid. De ontdekking van Amerika, en de vaart om de Kaap hebben toen nog even een nieuwen stoot aan het Zendingswerk gegeven. Maar toen de strijd in Europa zelf zoo heftig en fel tusschen de oude en de nieuwe kerken ontbrandde, trad het denkbeeld van de verovering der geheele wereld voor Jezus op den achtergrond, en noch in de Luthersche, noch in de Gereformeerde kerken ontwaakte een zendingsijver van genoegzame kracht. Zonder vrees voor tegenspraak kan men zelfs zeggen, dat de nieuwe actie, die voor de zending in het leven trad, bij de kerken niets vond, waaraan ze zich kon aansluiten.

Die actie kwam dan ook geheel uit particulier initiatief op, sterkte zich aanstonds door het genootschapsleven, en zocht met de kerken geen schijn zelfs van verband. En wat niet minder teekent, die actie wierp zich niet op het ongeloof in eigen kring, noch op het heidendom, dat weer in den boezem der eigen natie insloop, maar richtte zich van meet af op *verre*, liefst *zeer* verre landen, en bij voorkeur vooral op zulke landen, waar men de inboorlingen nog het meest in hun natuurstaat hoopte te vinden. Wat in de Evangelische gezangen heet: *„Kaffer, Moor* en *Indiaan,"* drukte vrijwel uit wat men bedoelde.

Hierbij deed zich dan ook het opmerkelijk verschijnsel voor, dat te Londen, waar het centrum der beweging was, naast elkander tweeërlei actie opkwam, die evenwijdigheid vertoonde. Eenerzijds de actie der ongeloovige, wijsgeerige lieden, die hun dusgenaamde *aborigines protection societies* oprichtten, en daarnaast de geloovigen, die voor diezelfde *aborigines* (d. z. inboorlingen) hun *missionary societies* vestigden.

De neger vooral deed opgeld in die dagen. Voor de jeugd in de verhalen van Robinson Crusoë, voor de wijsgeerige dwepers in hun bescherming van de natuurvolken, en voor den Christen in den nieuw opgekomen zendingslust.

Deze laatste actie ging niet tegen de predikanten in, die veelal zelf meededen, soms ook de actie leidden; maar ze was principieel buiten-kerkelijk, en moest daardoor anti-kerkelijk worden.

Dit leverde bij de zending wel moeilijkheid op, omdat men van den Doop niet kon afzien, en toch moeilijk den Doop aan ieders wilkeur kon overlaten. Maar door de sympathie, die men bij tal van predikanten vond, werd ook dat bezwaar overwonnen. Twee, drie predikanten konden immers zeer wel een „zendeling" ordenen, en hem de handen opleggen. Of zulke predikanten dit in de kerk bij de bevestiging van een leeraar, of in een zaal bij de uitzending van een missionair man deden, kwam immers precies op hetzelfde neer. Met den kerkeraad of met de kerk had men hierbij niets te maken. De „leeraars" ordenden de leeraars. Wie het meerdere kon doen, was bevoegd ook tot het mindere. Waarom zouden ze dan niet ook een zendeling kunnen ordenen? En was de zendeling maar eenmaal geordend, dan was hij immers tot alles bekwaam, tot prediking en tot sacramentsbediening, en dus ook tot de bediening van den Heiligen Doop.

Zoo geheel en al was men in die dagen van de eerste kerkrechtelijke beginselen vervreemd, dat het in niemand opkwam hierin iets ongerijmds te vinden. En wie nu nog een verklaring zoekt voor de klinkklare ongerijmdheid, dat nog altoos zeer eerwaardige predikanten en hoogleeraren deze absurde practijk voortzetten, en nog altijd meedoen aan het aldus ordenen van zendelingen, moet op de gesteldheid der geesten in het laatst der vorige eeuw teruggaan. Van toen af is deze op zichzelf ondenkbare usantie er bij ons ingeroest. En ingeroeste usantiën zijn taai van levensduur. Men denkt er niet bij. Men gaat in de sleur meê. En bestendigt daardoor een kwaad, dat anders onverwijld tegenzin zou wekken.

Van de groote intensiteit der aldus opgekomen Zendingsactie kan men zich niet licht een te hooge voorstelling vormen. De toen begonnen actie heeft deze geheele eeuw doorgewerkt, en doet het nog onverzwakt en onverpoosd. Er is door deze actie een kapitaal bijeengebracht, dat, zoo men het nacijfert, ongelooflijk schijnt; en nog beschikt de zending over een jaarlijksch budget, dat menige Staat haar benijdt. En niet alleen in geld, ook in persoonlijke toewijding werd geofferd. Nooit en nergens had men te worstelen met gebrek aan personen. Niet, alsof steeds het *geschikte* personeel zich aanbood. Verre van daar. Maar aan personeel als zoodanig was nimmer gebrek. Iets wat te meer de opmerkzaamheid verdient, omdat deze zendingsactie in niet zoo gering getal haar slachtoffers geëischt heeft. Velen zijn als martelaren voor den naam van Christus gevallen. En toch schrikte ook dit martelaarschap nimmer af.

We voegen er nog aan toe, dat deze actie zich tevens onderscheidde door haar *algemeen* karakter. Ze drong door onder alle volken van Europa. Ze vond haar ijverige bevorderaars onder de leden van alle kerken. Ze greep alle rangen en standen aan. En al was er onderscheid in graad van actie, zoodat Engeland en de Hernhutters voorgingen, toch heeft van lieverlede deze actie heel de beschaafde wereld ingenomen. Amerika kwam na ons, maar doet thans in niets voor Europa onder. Ook viel het in het oog, dat deze actie de confessioneele grenzen al meer uitwischte. In eenzelfde genootschap of vereeniging zag men mannen en vrouwen, ja tot zelfs kinderen saamwerken, die naar hun geboorte tot zeer onderscheiden kerken behoorden.

Met het oog hierop bevreemdt het te meer, dat het resultaat van deze zeldzaam uitgebreide en energieke actie, over het algemeen genomen, zoo verre beneden de bescheidenste verwachting bleef. Enkele schoone resultaten zijn verkregen, Onze Minahassa was een triomf. De Zuidzeeëilanden zonden blijde tijding. Op Madagascar scheen welhaast een heel deel der bevolking bekeerd. Maar als men de bevolkingsbalans opmaakt, en zich afvraagt welk percentage der bevolking van onze aarde in 1789 Christelijk, Mohamedaansch, Joodsch en Heidensch was, en men vergelijkt daarmede het percentage van thans, dan schrikt men van de onbeduidendheid der behaalde winste. Dan schijnt het, alsof heel deze actie op haar best de bovenste oppervlakte van de volkerenzee beroerd heeft. Ja, dan ontvangt men soms den indruk, alsof we eer achter- dan vooruit gingen.

De uitbreiding van het Christendom en de terugdringing van het heidendom is schitterend in de eerste drie eeuwen; ze is in de middeleeuwen stelselmatig en geleidelijk in heel Europa doorgegaan; en na de ontdekking van Amerika en de groote vaart, zijn Roomsche zendelingen er in geslaagd, welhaast heel Amerika en voorts de Philippijnen en een deel van China en Japan te veroveren. Toen lagen de resultaten voor het grijpen, en vorderde men ziender oog. Thans daarentegen zijn er, zeer zeker, op kleine schaal uitkomsten verkregen. Maar wie het enorme kapitaal aanziet dat geofferd is, en het heirleger van zendelingen, dat uit ging en nog uit is, en dan daarnaast de verkregen resultaten legt, die kan niet anders dan verbaasd staan over de volstrekte onevenredigheid tusschen den omvang der actie en de poverheid van de verkregen uitkomsten. Iets wat vooral sterk spreekt, zoo men van den schijn tot het wezen doordringt, en niet afgaat op de cijfers die men u voorhoudt, en waarmede zoo telkens gegoocheld wordt, maar zich afvraagt in welke deelen der wereld nu, als gevolg van deze enorme zendingsactie, de kerk van Christus thans als nieuw gevestigd kan worden beschouwd.

Toch heeft zoo schrale oogst geen oogenblik ontmoedigd, en steeds is het uitzenden van nieuwe zaaiers doorgegaan. En dit in die mate, dat men soms den indruk ontving, alsof meer de actie zelve, dan het beoogde resultaat drijfveer was.

„Aan de zending doen," voor de zending ijveren, bidstonden organiseeren, kringen en kransjens vormen, leden werven, collecten houden, bazaars openen, zendingsfeesten houden, zendingsberichten de wereld inzenden, overgekomen zendelingen laten optreden, zendingsmusea aanleggen, — kortom, op allerlei wijs „zendingsarbeid" scheppen, zoodat jong en oud, arm en rijk een deel van zijn kracht aan de zending kon wijden, deed de vlam van geestdrift gedurig met nieuwe kracht uitslaan.

Het echte karakter van het *Practicisme*. Druk, bezig, altoos doende zijn. Telkens iets nieuws. Een bezigheid in allerlei vorm. En vooral een bezigheid die men buiten alle kerkelijk geschil hield. Een bezigheid, waarvoor ge bij ieder sympathie vondt. Vooral een bezigheid, waarbij naar geen zuiverheid van belijdenis gevraagd werd.

Nu was het op zichzelf heerlijk, dat in onze materialistische eeuw zich zoo krachtige actie voor een hooger geestelijk belang openbaarde; maar toch wreekte zich hier al spoedig het gebrek, dat aan den oorsprong dezer actie kleefde.

Een onkerkelijke actie kan wel uitgaan op persoonlijke bekeering, maar niet op kerstening in den eigenlijken zin des woords. Dientengevolge kan ze op geen zuiverheid van Confessie nadruk leggen. En uit dien hoofde moest ze wel allengs verloopen in een Christelijke algemeenheid, waarbij ten slotte het Christelijk element van steeds vager conceptie bleek.

De afwijkingen van het geloof slopen ook onder de zendelingen in. Op het zendingsstation werd de autoriteit der Heilige Schrift losgelaten. Ethische en moderne opvattingen drongen ook onder hen door. En zoo is het nu reeds, met name in Japan, voorgekomen, dat in de zendingsscholen een bestrijding van het Christendom, als wij hier verfoeien zouden, voor goede zendingstactiek doorging.

Voeg hierbij, dat vooral de Engelsche en Amerikaansche zendelingen, helaas, maar al te zeer politieken en commercieelen steun zochten, en in ruil hiervoor aan de politiek en den handel van hun land steun boden, en ge zult het verstaan, hoe allengs op tal van zendingsstations die droeve toestanden geboren zijn, die aan het echte Christendom meer afbreuk deden, dan dat ze het Evangelie als een kracht Gods ter zaligheid openbaarden.

En wel is later de zwevende en zwervende missie weer op kerkelijke paden gekomen, maar zelfs dan geschiedde dat zoo weinig principieel en met zoo weinig heldere bewustheid, dat de meeste kerkelijke missiën thans weinig anders zijn dan kopieën van de Genootschapsmissiën, zonder dat er aan gedacht werd, de kerkelijke beginselen ook op het stuk der Zending te laten doorwerken.

Juist het hyper-practicisme van heel het streven sloot het oog voor de eischen der Confessie en der mystiek.

Eeredienst.

LX.

De „Dienst des Woords" in engeren zin vormt slechts een *deel* van hetgeen in de „vergadering der geloovigen" is af te doen. Dat de dienst des Woords," onder de verschillende deelen van den dienst, de *breedste* plaats inneemt, spreekt vanzelf; maar toch ook het *hoofd*deel blijft altoos een *deel*, en het is misbruik van de zijde van den prediker, zoo hij, dit ten eenenmale uit het oog verliezend, zoo goed als allen beschikbaren tijd voor zijn predicatie in beslag neemt, en wat voorafgaat en volgt slechts als bijzaak behandelt.

Dit misbruik is dan tevens oorzaak, dat men de Liturgie beschouwt als alleen in dat bijkomstige bestaande, en niet inziet dat de Dienst des Woords zoowel als al het overige Liturgische regeling eischt. Goed opgevat, begint de Liturgie met het *Votum* en eindigt eerst met het Amen aan het slot van den dienst. Al wat daartusschen ligt, valt onder de Liturgische orde.

Of de kerken verplicht zijn die Liturgische orde van den aanvang tot aan het einde van den dienst in alle deelen en onderdeelen vast te stellen, is een vraag op zichzelf, waarover steeds in zeer onderscheiden zin geoordeeld is. Maar ook al is het, dat de kerken voor een aanmerkelijk deel de regeling aan de Dienaren des Woords overlaten, toch gaat de Liturgische orde door, en beteekent de vrijlating alleen, dat voor die vrijgelaten deelen *de prediker zelf de Liturgische orde bepalen zal.*

Men loope hier niet over heen. Ook nu weer herleeft hier en daar de oude strijd in onze kerken over het binden of vrijlaten van den Dienaar des Woords bij zijn handelingen in de vergadering der geloovigen. De één is meer voor regelen door de gezamenlijke kerken vastgesteld, de ander houdt staande, dat men beter doet, metten deze den prediker naar eigen inzicht te doen beslissen. Een onvruchtbare strijd, zoo men hem op de spits drijft, en die althans nooit zóóver mag worden gedreven, dat hij de gemeente verdeelen zou.